

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้า เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่เตย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มุ่งเน้นศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการใช้ที่ดินแบบหมุนเวียน ได้แก่ การใช้องค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม กฎระเบียบของชุมชน การศึกษาถึงสภาพทางเศรษฐกิจ ได้แก่ วัตถุประสงค์การผลิต สภาพทางสังคม ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน ความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เพื่อทราบกระบวนการในการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในส่วนที่เกี่ยวข้อง การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาอธิบาย ในการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ได้อาศัยแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 แนวความคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.2 แนวความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.3 แนวความคิดเรื่องการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน
- 2.4 แนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.5 แนวความคิดเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบไร่หมุนเวียน
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

สิ่งที่เราเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Indigenous Knowledge) หรือบางครั้งก็เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หมายถึง สติและปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้สะสมถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวร กับดิน น้ำ ป่าไม้ หรือธรรมชาติรอบตัวนั้นอย่างไร (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2536) ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัยเป็นเพียงนามธรรมหากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผนของการใช้ทรัพยากรในระดับใด จึงจะเป็นการสมควร ไม่ซุกครีดยึดครองเอาจากธรรมชาติ

มากเกินไป พร้อมกันนี้ก็มีปัญหาที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบแผนหรือวิธีการใช้ทรัพยากร หรือ ธรรมชาติอย่างรอบคอบ เหมาะสมกับเงื่อนไขทางธรรมชาติและสังคมเพื่อความมั่นคงและยืนยาว ในอนาคตเพราะฉะนั้นในท้ายที่สุดแล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงอาจถูกยกระดับให้หมายถึงอุดมการณ์ ของการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทั้งที่มีชีวิต สัตว์ พืช และมนุษย์ด้วยกันเอง ตลอดจนสิ่งที่ไม่มีชีวิตรอบข้าง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งกลุ่มชนต่าง ๆ ได้สั่งสม สืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานานับร้อย นับพันปี เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ (ยศ สันตสมบัติ, 2542) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ผ่านการพิสูจน์ทดลองและ กระบวนการเกิดการปรับปรุงและพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่าง สร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในความสัมพันธ์ภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่าง ๆ ที่ก่อเกิดดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศน์ชุดนั้น ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งนำไปสู่ความ สามารถ ในการบริหารจัดการปรับแต่งใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้น อย่างยั่งยืน และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวพันเชื่อมโยง อย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิชุมชน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2529) หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา (อิทธิ ปุณโณทก, 2531) กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของ ชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ไขปัญหา การดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะ เวลายาวนานมีลักษณะเชื่อมโยงกันหมดในทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้น วิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่เกี่ยวกับการใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรม นั้นจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด (ประเวศ วะสี, 2530)

ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่อง เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่น ๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่รวมกันในสังคมหรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมา ทั้งภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม หมู่ปัญญา จึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2529)

ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด และย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัย ศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือ ผีสางต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน (เสรี พงศ์พิศ, 2536) การถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเรื่องผีและการผลิต วิถีชีวิต ผู้ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้าน ได้สืบสานภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน การถ่ายทอดภูมิปัญญามีวิธีการหลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษมีการเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด ในแต่ละครอบครัว จะทำการจัดระบบงานหนักและงานเสี่ยงภัยสูง เช่น การล่าสัตว์ ตัดไม้ ขุดดิน ไถนา ในขณะที่ผู้หญิงจะทำงาน ดำข้าว ฝัดข้าว หุงหาอาหาร การปักดำ การเก็บเกี่ยว ตัดทอ คนเฒ่าคนแก่ก็มีหน้าที่ให้คำปรึกษา เลี้ยงดู อบรมสั่งสอนจริยธรรม และการถ่ายทอดคุณค่ารวมทั้งวิชาความรู้ของชุมชนที่สืบทอดกันมาให้กับเด็ก พ่อ แม่ และญาติ พี่น้องมีฐานะเป็นครูของลูกหลาน โดยวิธีการถ่ายทอดความรู้แบบ “พาทำ” คือ การนำปฏิบัติ

2.2 แนวความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรป่าไม้

พิทยา เพชรมาก (2540) กล่าวว่า ทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิดมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยที่ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง ดังนั้นเมื่อพูดถึงป่าไม้ก็ต้องเกี่ยวข้องกับสัตว์ป่า ที่ดิน แหล่งน้ำ และแร่ธาตุ ด้วยทรัพยากรเหล่านี้มีความเป็นอยู่หรือชีวิตประจำวันต้องอาศัยทรัพยากรป่าไม้เป็นส่วนใหญ่ ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์มหาศาล ป่าไม้ให้

สิ่งต่าง ๆ ต่อมนุษย์มากมาย เช่น ผลผลิตชนิดต่าง ๆ จากป่าที่เรานำมาเป็นอาหาร ยารักษาโรค วัสดุก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย ตลอดจนสัตว์ป่านานาชนิด มนุษย์เราจึงดำรงอยู่ด้วยป่าไม้ ในด้านความสัมพันธ์ทางธรรมชาติด้วยกันแล้ว ป่าไม้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อดุลของสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับป่าไม้แล้ว ย่อมจะส่งผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อมสัมพันธ์อื่น ๆ ด้วยเสมอ เช่น ดิน น้ำ ภูมิอากาศ สัตว์ป่า ตลอดจนกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจและสังคม ภาวะสมดุล (Balance of nature) มนุษย์และธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งและแน่นแฟ้น และเป็นความสัมพันธ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด (มนัส สุวรรณ, 2539)

จาริต ดิงศภัทย์ (2531) กล่าวว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันนี้ การพัฒนาประเทศได้ทำให้การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อน นอกจากการใช้ป่าไม้ในการดำรงชีพแล้วป่าไม้ยังเป็นที่มาของรายได้มหาศาล เนื่องจากป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีค่าสูง แต่อย่างไรก็ตามได้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้มาเป็นพื้นที่ที่ใช้สำหรับการเพาะปลูก เพื่อนำมาซึ่งรายได้ที่เป็นตัวเงินสำหรับสินค้าที่เดิมสามารถเก็บหาได้จากป่าไม้และประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทยังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างมาก นับตั้งแต่เชื้อเพลิง ฟืน และถ่าน อาหารที่เก็บได้จากป่า สมุนไพร ยารักษาโรค ตลอดจนไม้เพื่อใช้ในการก่อสร้าง แต่ในระดับชาวบ้านการใช้ทรัพยากรป่าไม้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการใช้ที่ดินเพื่อนำไปใช้ในการเพาะปลูก

สุริยัน มูลสาร (2534) กล่าวว่า ป่าไม้เปรียบเสมือนโรงงานผลิตปัจจัย 4 และสิ่งสำคัญต่าง ๆ ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การสูญเสียป่าไม้ของประเทศย่อมหมายถึงการสูญเสียแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ สิ่งทดลองทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ พันธุกรรม ของสิ่งมีชีวิตและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ ซึ่งในปัจจุบันนักสังคมศาสตร์ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า ภาวะความยากจนและความเลื่อมล้ำของชนบทไทยส่วนหนึ่งเป็นสาเหตุมาจากการทำลายป่าจนหมดสภาพที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ เพราะในอดีตเมื่อยังมีป่าอุดมสมบูรณ์ ชาวชนบทได้อาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารและรายได้ ซึ่งเป็นการได้มาที่มีต้นทุนมาก แต่ในปัจจุบันป่าถูกทำลายจนไม่สามารถเป็นแหล่งปัจจัยแก่ชนบทได้ ชาวบ้านต้องอาศัยปัจจัย 4 จากเขตเมือง ส่งผลให้ต้นทุนในการดำรงชีพสูงขึ้น นำมาซึ่งหนี้สินและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ จึงกล่าวได้ว่าหากทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายก็จะมีผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์

2.3 แนวความคิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

สากล สถิติวิทยานันท์ และคณะ (2542) ได้ให้ความเห็นในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไว้ว่า การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ตามหลักอนุรักษ์วิทยา ทำให้มนุษย์มีทรัพยากรต่าง ๆ ใช้ได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดไปในอนาคต หรือมนุษย์ในอนาคตก็ยังมีทรัพยากรธรรมชาติใช้ประโยชน์ได้อย่างในยุคปัจจุบันหรือดีกว่า

จากความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความยั่งยืนจะต้องพิจารณาทั้ง 3 ด้าน ความยั่งยืนทางด้านเศรษฐศาสตร์ ความยั่งยืนทางระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพรวมทั้งความยั่งยืนทางคุณภาพชีวิต

1) ความยั่งยืนทางเศรษฐศาสตร์ สำหรับหลักเศรษฐศาสตร์กับความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรได้มีข้อเสนอแนะถึงการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนว่า หากจำนวนที่นำขึ้นมาใช้ในแต่ละปีมีพอดีกับจำนวนทรัพยากรนั้นจะเสริมสร้างสภาพขึ้นใหม่ได้ในแต่ละปีแล้ว ย่อมไม่เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรต้นทุน (Resource Stock) ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และทำให้มีทรัพยากรนั้นมีใช้อยู่ได้ตลอดไปไม่มีวันสูญสิ้นสภาพไป

2) ความยั่งยืนทางความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) หมายถึงสิ่งที่มีชีวิตนานาชนิดที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรมทั้งพืชและสัตว์ รวมถึงมนุษย์สิ่งมีชีวิตเหล่านี้จะอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่หนึ่งมีบทบาทหน้าที่เฉพาะและจะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ หรือที่เรียกว่า ระบบนิเวศ (Ecosystem) ในระบบนิเวศที่สมดุลนั้น การสูญเสียของสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จะมากหรือน้อยแล้วแต่กรณี เช่น การสูญเสียของพันธุ์พืชชนิดหนึ่งจะส่งผลกระทบต่อหรือมีการสูญเสียแมลงบางชนิดที่ต้องอาศัยพืชชนิดนี้เป็นอาหารหรือเป็นที่อยู่อาศัยและจะส่งผลกระทบต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ไปถึงชนิดสัตว์ที่กินแมลงเป็นอาหารอีกด้วย เป็นต้น

ความหลากหลายทางชีวภาพมีคุณค่าและเป็นแหล่งที่มาของความต้องการพื้นฐานต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์อย่างยิ่ง การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศส่วนใหญ่จะเกิดจากมนุษย์ และภัยคุกคามในเรื่องเหล่านี้จะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น ดังนั้น จึงมีความจำเป็นจะต้องอนุรักษ์และบำรุงรักษาชนิดพันธุ์และระบบนิเวศให้สามารถคงอยู่และเอื้ออำนวยประโยชน์อย่างยั่งยืนในอนาคตต่อไป

หลักการสร้างความยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ ต้องเริ่มด้วยการศึกษาหาความรู้ สร้างความเข้าใจและความตระหนักถึงความสำคัญและความรู้พื้นฐาน

เกี่ยวกับชนิดพันธุ์ ความอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนบทบาทหน้าที่และกลไก ตลอดจนการใช้ทรัพยากร ตามหลากหลายทางชีวภาพในปริมาณมากหรือน้อยต้องยึดอยู่บนพื้นฐานความรู้เหล่านี้ จึงจะสามารถสร้างความยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศได้

3) ความยั่งยืนทางคุณภาพชีวิต

นิพนธ์ คันสเลวี (2537) ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตไว้ว่า คือระดับสภาพการดำรงชีวิตของมนุษย์ตามองค์ประกอบของชีวิตอันได้แก่ ทางร่างกาย ทางอารมณ์ ทางสังคม ทางความคิดและจิตใจ นักประชากรศาสตร์กล่าวไว้ว่าต้องประกอบด้วยชีวิต ใจดี สังคมที่ดี สภาพแวดล้อมและบุคคลต้องดีด้วย

ความยั่งยืนทางคุณภาพชีวิต จึงเป็นชีวิตที่มีศักยภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์มั่นคงมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและความยุติธรรมทางสังคมทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความเจริญรุดหน้าไปพร้อมๆ กัน ก่อให้เกิดความกินดีอยู่ดีและคุณภาพชีวิตมนุษย์ที่ดีทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ดังนั้น การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนเป็นกระบวนการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยอยู่บนพื้นฐานความรู้ ความตระหนักและจิตสำนึก ในการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องตลอดไปในอนาคต

2.4 แนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

กนก จันทร์ฉาย (2541) อธิบายว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จะมีลักษณะของการจัดใช้ทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภทอย่างฉลาด ทรัพยากรชนิดใดหายาก หรือลดจำนวนน้อยลง ถ้านำมาใช้ประโยชน์อาจทำให้เกิดผลเสียหายได้ ในสภาพนี้ต้องนำหลักของการสงวนมาใช้ และในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องมีการป้องกันทุกวิถีทางเพื่อไม่ให้มีการสูญเสียมากเกินไป นั่นคือ สิ่งสำคัญ คือ การหาวิธีการที่จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้ได้ตลอดไป

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลนั้น (เกษม จันทร์แก้ว, 2525) ได้เสนอแนวความคิดไว้ดังนี้

1. ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งนั้น จำเป็นต้องมีความรู้ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทุกแห่งทุกมุม ทั้งข้อดีและข้อเสีย โดยคำนึงถึง การสูญเสียอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย

2. รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นและหายากด้วยความระมัดระวัง พร้อมทั้งประโยชน์และการทำให้อยู่ในสภาพที่เพิ่มพูนทั้งทางกายและเศรษฐกิจเท่าที่จะทำได้ รวมทั้งจะต้องตระหนักเสมอว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มากเกินไปจะไม่เป็นการปลดปล่อยสิ่งแวดล้อม

3. ต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ โดยให้มีอัตราการผลิตเท่ากับอัตราการใช้ หรืออัตราเกิดเท่ากับอัตราการตายเป็นอย่างน้อย

4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง ต้องคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ในเวลาเดียวกันด้วย เพราะทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

5. ประชากรเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น จึงต้องประมาณอัตราเกิด และการเปลี่ยนแปลงประชากรตลอดเวลา โดยพิจารณาความต้องการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งพยายามค้นคว้าสิ่งใหม่มาใช้ทดแทน

6. หาทางปรับปรุงวิธีการใหม่ ๆ ในการผลิต และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งพยายามค้นคว้าสิ่งใหม่มาใช้ทดแทน

7. ให้การศึกษาเพื่อประชาชนเข้าใจถึงความสำคัญในการรักษาสมดุลธรรมชาติ ซึ่งมีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพที่ดี

นิวัติ เรืองพานิช (2537) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์ (Conservation) ไว้ว่า หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ต้องการให้เป็นประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะอีกด้วย ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จึงต้องกระทำด้วยความฉลาด แต่มิได้หมายความว่า จะเก็บรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้โดยมิได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ (วิชัย เทียนน้อย, 2544)

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีแนวความคิดและหลักการพอสรุปได้ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุด และโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงการห้ามใช้หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลและเทศะ

2. ทรัพยากรธรรมชาติจำแนกอย่างกว้าง ๆ ออกเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชหญ้าและกำลังงานมนุษย์กับทรัพยากรที่ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมันและแร่ธาตุต่าง ๆ เป็นต้น

3. ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ให้คงคุณสมบัติที่ดีตลอดไป ในขณะที่เดียวกันจะเป็นผลดีต่อทรัพยากรอื่น ๆ เช่น น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าด้วย

4. การอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงทรัพยากรอย่างยั่งยืนในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

5. ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรม หรือ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่า วัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยทั่วไป การอนุรักษ์ ถือ ได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

6. ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่จะประสบความสำเร็จได้ นอกเสียจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จะได้ตระหนักความสำคัญของทรัพยากรนั้น ๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุก ๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์และควรใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลาย ๆ ด้านในเวลาเดียวกันด้วย

7. อัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันจะเป็นที่ใดก็ตาม ยังไม่อยู่ในระดับที่จะพยุง ซึ่งฐานะความอยู่ดีกินดีโดยทั่วถึงกัน

8. การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท ความมั่นคงสุขสมบูรณ์ของประเทศขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและขึ้นอยู่กับมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ของประเทศนั้น ๆ

9. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ ด้วยเหตุใดก็ตามเท่ากับเป็นการทำลายความศิวไลซ์ของมนุษย์ อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ตามมนุษย์ จะต้องยอมรับว่า การทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้เกิดขึ้นอยู่ทุกหนทุกแห่งที่มีการใช้ทรัพยากรนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

10. การดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ซึ่งต่างก็เกิดมาจากทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ดิน น้ำ อากาศหนึ่ง กำลังงานของมนุษย์ตลอดจนการอยู่ดีกินดีทั้งทางร่างกายและจิตใจขึ้นอยู่กับคุณค่าของอาหารที่เราบริโภค นอกจากปลาและอาหารทะเลอื่น ๆ แล้วอาหารทุกอย่างจะเป็นผลไม้ ถั่ว งา หรือในรูปของนม เนื้อสัตว์ อันเป็นผลเกิดจากพืชที่สัตว์บริโภคเข้าไปด้วย เกิดขึ้นจากดินทั้งสิ้น

11. มนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติ และความเชื่อในความ เป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำเอาวิทยาการต่าง ๆ มาช่วย หรือบรรเทากระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติได้ทั้งหมดทีเดียว อย่างแน่นอน

12. การอนุรักษ์นอกจากจะเพื่อการอยู่ดีกินดีของมวลมนุษย์แล้ว ยังจำเป็นต้องอนุรักษ์ ธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์และเป็นผลดีทางจิตใจด้วย เช่น การอนุรักษ์สภาพธรรมชาติ การอนุรักษ์สัตว์ป่า เพื่อความสวยงามและสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ หรือเป็นเกมกีฬา

13. เป็นความจริงที่ว่าประชากรของโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่ทรัพยากรธรรมชาติกลับ ลดน้อยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่าการใช้ทรัพยากรในมันปลายนั้นจะเป็นอย่างไร อนาคตจึงเป็น สิ่งที่มีเดมน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่บัดนี้

2.5 แนวความคิดเรื่องการให้ประโยชน์ที่ดินแบบไร่หมุนเวียน

บนพื้นที่สูงมีประชากรชาวเขาอาศัยอยู่มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินในลักษณะบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ โดยการตัด พัน โคน เผา (Slash and Burn) มาเป็นเวลานาน (จันทรบูรณ์ สุทธิ, 2539) อันเป็นวิธีการเตรียมพื้นที่ของชาวเขา สามารถแบ่งแยกที่ดิน ออกเป็น 2 แบบ คือ

1. ไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) 2. การเกษตรกรรมแบบโค่นเผาที่ทำกินในป่าไม้ประเภทปฐมภูมิ (Primary forest) และใช้ประโยชน์ในพื้นที่ตั้งแต่หนึ่งปีไปจนถึงดินหมดความอุดมสมบูรณ์ เมื่อประสบปัญหาวัชพืช โรคแมลง ก็จะไปบุกเบิกป่าประเภทเดียวกันจนป่าประเภทที่อยู่ใกล้ ๆ กับชุมชนหมดไป ก็จะมีการอพยพโยกย้ายชุมชนไปตั้งในพื้นที่ป่าปฐมภูมิแห่งอื่น ๆ ต่อไปไม่มีสิ้นสุด ชาวเขาที่ทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยได้แก่ ชาวเขาเผ่าม้ง อีเก้อ ลีซอ และมูเซอ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวเขาที่มีการปลูกฝิ่น เป็นพืชเศรษฐกิจและมีการปลูกข้าวโพดเป็นอาหารสัตว์

2. ไร่หมุนเวียน (Rotation cultivation) เป็นการตัดฟันโค่นเผาเหมือนกัน แต่ทำในป่าไม้ประเภททุติยภูมิ (Secondary forest) และใช้ประโยชน์ในพื้นที่ตั้งแต่ 1 ปี ไปจนถึง 5 ปี แล้วจึงทิ้งให้พื้นที่พักตัว (Fallow) เพื่อความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ตั้งแต่ 3-10 ปี จึงกลับมาใช้ประโยชน์อีก ภายหลังจากการใช้ประโยชน์จะมีการพักตัวของพื้นที่อีกเป็นวัฏจักรที่ไม่มีการสิ้นสุด ชาวเขาที่ทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน ได้แก่ กะเหรี่ยง ลีวะ ชิ่น และขมุ ซึ่งโดยจารีตประเพณีไม่มีการปลูกฝิ่นเป็นพืชเศรษฐกิจและไม่มีการปลูกข้าวโพดเป็นอาหาร (พงษ์ศักดิ์ อังสิทธิ์, 2535)

ซึ่ง Kunstadter และ Chapman (1978) ได้กล่าวถึงการไ้ที่ดินเพื่อปลูกพืชระยะสั้นๆ และทิ้งเป็นไร่ร้างยาวนาน (Short Cultivation Long Fallow) รูปแบบของการไ้ที่ดินเพื่อการทำไร่เลื่อนลอยดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นระบบการไ้พื้นที่หมุนเวียนของชาวเขาเผ่าลีวะ และกะเหรี่ยง ซึ่งนิยมไ้พื้นที่บริเวณลูกเนินสูง ที่ราบเชิงเขาลาดไหล่เขา ความสูงระหว่าง 700 - 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล ซึ่งกลุ่มชาวบ้านดังกล่าวไ้พื้นที่เพาะปลูก 1 ปี และทิ้งไว้ประมาณ 6 - 7 ปี บางแห่งอาจทิ้งไว้นานถึง 12 ปี หรือ 15 ปี ก็มีการทิ้งเป็นไร่ร้างในช่วงเวลานานๆ ทำให้ป่ารุ่นสองฟื้นคืนสภาพได้รวดเร็วดินได้รับอินทรีย์วัตถุ ช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ได้อีก การไ้พื้นที่ของกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณป่าดิบแล้งและป่าเบญจพรรณ ความกดดันในเรื่องการเพิ่มของประชากรมีไม่มากนัก การไ้พื้นที่จึงไม่กระทบกระเทือนต่อสภาพแวดล้อมข้างเคียง เช่น กลุ่มอื่น ๆ พื้นที่ปลูกส่วนใหญ่ ได้แก่ ข้าวเจ้า ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วต่าง ๆ เผือกมัน พริกและพืชผัก เป็นต้น

จากแนวความคิดดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า มนุษย์มีพื้นฐานของภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสะสมกันมาเป็นเวลายาวนาน ในการดำรงชีวิตเพื่อให้สามารถมีชีวิตรอดอยู่ได้ โดยการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งถือได้ว่ามนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าหากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมจะส่งผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรง ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะต้องมีความตระหนักและมีจิตสำนึกจะต้องมีความรู้และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการปรับเปลี่ยนการจัด และการพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศนั้นอย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ของชาวบ้านเองเพื่อนำมาแก้ไขปัญหา โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่น ชุมชนที่อาศัยใกล้ป่าไม้และชุมชนที่อาศัยอยู่ในป่ามีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันอยู่กับป่า ซึ่งจะมีการเรียนรู้

มีการสะสมประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อสนองความต้องการของชุมชนให้ยั่งยืนตลอดไปชุมชนจะให้ภูมิปัญญาที่รับการถ่ายทอดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ของชุมชนในปัจจุบันและในอนาคต เช่น การใช้ที่ดินแบบหมุนเวียนของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงเป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในการใช้ที่ดินในการเพาะปลูกเพื่อผลผลิตในการเลี้ยงชีพและเพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืน

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สหทยา วิเศษ (2540) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา พบว่า กลุ่มฮักป่าศรีถ้อยมีการพัฒนาการมาจากการร่วมกันคัดค้านการสัมปทานทำไม้การประสบกับปัญหาภัยแล้งที่เกิดขึ้นมาจากการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ทั้งกิจกรรมที่เกิดจากความรู้ ประสบการณ์ และกิจกรรมที่เกิดจากการประยุกต์ ประเพณีทางพุทธศาสนา โดยมีแนวคิดในการอนุรักษ์ คือ การใช้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า โดยใช้กิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและระบบนิเวศของชุมชนเป็นวิธีการกระตุ้นหรือชี้แนะให้ชาวบ้านตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ จากการทำกิจกรรมทำให้ป่าพื้นตัวมีความอุดมสมบูรณ์และยังกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้เกิดความตระหนักในการที่จะช่วยกันรักษาป่าอีกด้วย

ฐิติ ฐชาติ (2538) ได้ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศ เพื่อปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย ภาคเหนือของประเทศไทย จากการศึกษาพบว่า ในความคิดของชาวบ้านระบบนิเวศป่าประกอบด้วยสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ อุณหภูมิ แร่ธาตุ ฝน ฯลฯ และสิ่งมีชีวิต ได้แก่ พืช และมนุษย์ นอกจากนี้ระบบนิเวศป่ายังประกอบด้วย ผีเสื้อ เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านใช้ระบบการผลิตและการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาป่า โดยยึดหลักการอนุรักษ์ การพึ่งพาอาศัย การเคารพ การนับถือ ความกลัว และการสำนึกบุญคุณ ระบบนิเวศป่าในการผลิตเพื่อยังชีพ จึงดำรงอยู่ได้ แต่ได้เริ่มมีการสูญสลาย เมื่อมีการพัฒนาพื้นฐานปัจจัยการผลิต และระบบการผลิตเพื่อขายเข้าสู่เขตหมู่บ้านภาคเหนือ เมื่อประมาณ 4 ทศวรรษที่แล้วมาแล้ว ในท่ามกลางการขยายตัวของความเจริญในรูปแบบใหม่ ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังคง

รักษาระบบนิเวศป่าไว้ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องการใช้แนวความคิด คำสอนเชิงวรรณกรรมมุขปาฐะ กล่อมเกลาและให้การศึกษาแก่ผู้เยาว์มากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่น

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า ได้แก่ การนับถือผี การผูกสายสะดือทารกไว้ที่ต้นไม้ ระบบเหมืองฝาย การประปาภูเขา การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การปลูกป่า การทำไร่หมุนเวียนและการสร้างแนวป้องกันไฟ ในพิธีกรรมดังกล่าวแล้วเป็นการปฏิบัติที่แสดงถึงความเคารพ ความกตัญญู ความกลัว ความอ่อนน้อม การเชื่อเพื่อเชื่อแผ่ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม กฎบังคับ และการลงโทษต่อผู้ฝ่าฝืนบุกรุกป่า จึงทำให้ป่าไม้ในภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะจังหวัดที่มีกระเหรี่ยง ลี้ออยู่ มาก มีพื้นที่ป่าเหลือมากที่สุดในประเทศไทย เมื่อเปรียบเทียบกับตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – 2536

ประเสริฐ ตระการศุภการ (2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาในการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากระเหรี่ยง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า รูปแบบการสืบทอดของชุมชนมีทั้งรูปแบบดั้งเดิม มี 2 ระดับ คือ

1. ระดับครอบครัวและเครือญาติโดยผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวันและพิธีกรรม
2. ระดับชุมชนโดยสืบทอดผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปีการผลิตและวงจรชีวิตของคนในชุมชน และพิธีกรรมในระดับชุมชน

การสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนกระเหรี่ยงมีรูปแบบการสืบทอดแบบดั้งเดิมตามประเพณีและการสืบทอดผ่านกระบวนการงานพัฒนา การสืบทอดภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมผ่านการใช้ชีวิตประจำวัน การผลิตในรอบปี และรอบชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น พ่อ แม่สั่งสอนลูกหลายเวลากินข้าวรอบขันโตก เล่านิทานก่อนนอน ติดตามเวลาพ่อแม่ไปทำงาน การสั่งสอน ให้ลูกแบ่งปันของกินของใช้ให้เพื่อนบ้าน การรับแขกนอกชุมชน การเล่านิทาน เทศกาลกินข้าวของชุมชน เผ่าและเทศกาลป่าเขาสัตว์ในเทศกาลเก็บเกี่ยวข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดภูมิปัญญาผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายในระดับครอบครัว เครือญาติและชุมชน เช่น พิธีมัดมือให้ขวัญก่อนเก็บเกี่ยวข้าว พิธีบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องภัย ระบบนิเวศน์และระบบการผลิต ส่วนพิธีการสืบทอดในระดับชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดองค์การการผลิต คือ พิธีมัดมือปีใหม่ มัดมือกลางปีการผลิตและพิธีขอขมาและขอความร่วมมือ พิธีเหล่านี้ช่วยจัดระบบชุมชนให้เข้มแข็ง

จิรัตน์ คุณสิทธิ์ (2542) ได้ศึกษามุมมองของเกษตรกรซึ่งทำการเกษตรผสมผสานกับการรักษาระบบนิเวศ กรณีศึกษาในจังหวัดน่าน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีรูปแบบการทำ การเกษตรแบบผสมผสานในรูปแบบปลูกพืชผสมกับการเลี้ยงสัตว์ มีการเลี้ยงปลา เลี้ยงปศุสัตว์ และปลูกพืช เทคนิค วิธีการมีการนำเอาเศษวัสดุในแปลงเกษตรมาคลุมดิน การปรับปรุงดิน เกษตรกรใช้วิธีใส่ปุ๋ยคอก การปลูกพืชหมุนเวียน การกำจัดศัตรูพืชใช้วิธีการตัด ตอน หรือถาง ส่วนการกำจัดแมลงศัตรูพืชใช้วิธีการฉีดพ่นสารเคมี

สุรพงศ์ อุวิภักดิ์ (2541) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในท้องที่อำเภอปาง จังหวัดลำปาง พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพราะชาวบ้านมีวิถีความเป็นอยู่ที่ผูกพันอยู่กับป่า ซึ่งมีการเรียนรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรและไม่มีการมลพิษในที่ดินเป็นของตนเองทำให้ต้องอยู่อาศัยและทำกินในเขตพื้นที่ป่าไม้ โดยส่วนใหญ่จะทำไร่หมุนเวียน การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรจะใช้วิธีการขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ ดังนั้นพื้นที่ป่าไม้ จึงถูกบุกรุกทำลายเพิ่มมากขึ้น

การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการนำเอาความรู้ประสบการณ์ที่ได้สะสมมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน เพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของชุมชนในวิถีชีวิตการผลิตของชนเผ่ากะเหรี่ยง ป่ากับการทำกินเป็นเรื่องที่ผูกพันซึ่งกันและกันมาโดยตลอด การมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าอย่างใกล้ชิด จนทำให้มีคำกล่าวได้ว่า ได้กินจากน้ำ ต้องการรักษาน้ำ ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ดังนั้น การใช้ทรัพยากรป่าจึงต้องใช้ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน และสามารถบริหารจัดการปรับแต่งใช้ประโยชน์และ พัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศได้อย่างยั่งยืน